

7

KATARZYNA PFEIFER
MAŁGORZATA SOSZKA

Wpływ przypomnienia o śmierci na ocenę moralną zachowań niezgodnych z prawem

Opiekunowie naukowci: dr Sabina Kołodziej, mgr Katarzyna Piotrowska

Katarzyna Pfeifer – absolwentka studiów na kierunku zarządzanie, specjalność: psychologia w zarządzaniu ALK oraz studiów drugiego stopnia na kierunku administracja Politechniki Warszawskiej. Obecnie jest doktorantką na Uniwersytecie Warszawskim w Instytucie Nauk Społecznych, gdzie prowadzi badania nad percepcją i podejmowaniem decyzji ryzykownych przez dzieci.

Małgorzata Soszka – absolwentka studiów na kierunku zarządzanie, specjalność: psychologia w zarządzaniu ALK. Podczas studiów aktywnie działała w Kole Naukowym Ex Ante oraz Kole Naukowym Psychologii Ekonomiczno-Społecznej „Eureka”. Jest współautorką badań prezentowanych na konferencjach Akademickiego Stowarzyszenia Psychologii Ekonomicznej oraz na XLII Międzynarodowym Seminarium Kół Naukowych.

1. Wstęp

Przedmiotem artykułu jest prezentacja wyników badania na temat wpływu przypominania o śmierci na ocenę moralną zachowań niezgodnych z prawem. W tym celu został przeprowadzony eksperyment na 105 studentach Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie. Został on oparty na teorii opanowywania trwogi, która traktuje o wpływie przypomnienia o śmierci na zachowanie jednostki. Przeprowadzone badanie miało wykazać, czy aktywowanie myśli o śmierci wpływa na ocenę moralną zachowań niezgodnych z prawem lub zasadami etycznymi, przywiązanie do tradycyjnych wartości oraz deklarowaną skłonność do zaangażowania się w działania pomocowe.

2. Ramy teoretyczne

Przedstawiona przez Greenberga, Solomona i Pyszczyńskiego (1999) teoria opanowywania trwogi zakłada, że świadomość nieuchronności śmierci wzbudza u ludzi potencjał trwogi, określanej jako podstawowy lęk egzystencjalny. Obrona przed tym lękiem jest możliwa dzięki odwołaniu się przez jednostkę do jej światopoglądu, zawierającego trwałą koncepcję rzeczywistości, a także zbiór standardów postępowania oraz konstruowanej na podstawie światopoglądu samooceny jednostki. Badania na ten temat potwierdziły wpływ eksponowania śmiertelności na potrzebę podtrzymywania wyznawanych przez jednostkę wartości, a co za tym idzie wydawania bardziej surowych ocen oraz kar dla osób łamiących owe normy. Dodatkowo ludzie poddani manipulacji aktywowania śmiertelności chętniej wyznaczają wyższe nagrody dla osób podtrzymujących respektowane przez badanych wartości. Poniżej został opisany przegląd podstawowych badań opierających się na teorii opanowywania trwogi.

3. Przegląd dotychczasowych badań

Pierwotne badanie dotyczące teorii opanowywania trwogi zostało przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych przez Greenberga, Solomona i Pyszczyńskiego (1999). Badali oni sędziów pierwszej instancji (15 mężczyzn i 7 kobiet). Na początku część z nich otrzymała kwestionariusz składający się z dwóch pytań otwartych: „Co się z Tobą stanie jak umrzesz?” oraz „Jakie emocje budzi w Tobie myśl o śmierci?”. Grupa kontrolna nie wypełniała tego kwestionariusza. Następnie badani sędziowie mieli za zadanie wyznaczyć kaucję dla rzekomej prostytutki. Zostali dodatkowo poproszeni, aby przy wyborze kierowali się takimi samymi informacjami, na jakich zazwyczaj opierają się podczas wydawania

podobnych wyroków. Wyniki pokazały, że sędziowie z grupy eksperymentalnej (wypełniający kwestionariusz) orzekali o wiele wyższe kauce (M=\$455) niż sędziowie z grupy kontrolnej, którzy nie zostali poddani manipulacji aktywowania śmiertelności (M=\$50). Opisany eksperyment potwierdził, że przypomnianie ludziom o ich własnej śmierci wpływa na bardziej surowe karanie osób oskarżonych o prostytucję. Prawdopodobnie eksponowanie śmiertelności zwiększyło potrzebę badanych do podtrzymywania wyznawanych przez nich wartości, co przyczyniło się w konsekwencji do pragnienia ukarania w większym stopniu osób łamiących zasady moralne.

Badanie pierwotne było następnie wielokrotnie modyfikowane. Kolejna wersja eksperymentu została przeprowadzona również w Stanach Zjednoczonych, ale tym razem wśród studentów jednego z college'ów. Przebadano 78 osób – 31 studentów i 47 studentek. Dodatkowo eksperymentatorzy chcieli sprawdzić, jak ogólna postawa wobec prostytucji wpływa na wysokość wyznaczonych kaucej oraz wykluczyć wpływ nastroju badanych na orzeczenie. W tym celu na początku studenci wypełniali kwestionariusz dotyczący postaw wobec prostytucji. Następnie, podobnie jak w pierwszym eksperymencie, grupa eksperymentalna odpowiadała na dwa pytania i wyznaczała wysokość kaucej dla rzekomej prostytutki, grupa kontrolna proszona była jedynie o wyznaczenie wysokości kaucej. Dodatkowo, biorąc pod uwagę zazwyczaj niską wiedzę studentów na temat wyznaczania kaucej, otrzymywali oni instrukcję, która zawierała podstawowe informacje, jak postępować w podobnych przypadkach. Na koniec, gdy osoba przeprowadzająca badanie wychodziła już z sali, prowadzący zajęcia rozdawał studentom formularz Skali Postaw Interpersonalnych, w którym proszono o ocenę eksperymentatorki. Eksperyment potwierdził wyniki badania pierwotnego. Wysokości kaucej wyznaczone w grupie eksperymentalnej były wyższe niż w kontrolnej (kolejno M = \$283 i \$132). Na dodatek wystąpiła korelacja między postawą wobec prostytucji a eksponowaniem śmiertelności. Osoby badane, które przejawiały bardziej krytyczną postawę wobec prostytucji w sytuacji eksponowania śmiertelności zasądzały zdecydowanie wyższe kauce niż badani z grupy kontrolnej. Co istotne, eksponowanie śmiertelności nie wpływało na ocenę eksperymentatorki, dzięki czemu badani wykluczyli wpływ nastroju na oceny. Dodatkowo eksponowanie śmiertelności wpłynęło na wyznaczenie wyższych kaucej tylko wśród badanych, którzy uważali zachowanie prostytutki za rzeczywiście niemoralne. Wśród studentów, którzy nie postrzegali prostytucji jako złamanie ważnych wartości, nie zaobserwowano wpływu aktywowania śmiertelności na wyznaczone kauce.

Kolejna modyfikacja eksperymentu miała za zadanie potwierdzić jedno z założeń teorii opanowywania trwogi mówiące o tym, że eksponowanie śmiertelności

nie tylko pobudza chęć ukarania tych osób, które łamią normy moralne, ale również wzmacnia chęć nagradzania tych, którzy podtrzymują te normy. W celu potwierdzenia tej hipotezy zbadano 32 osoby (19 studentek i 13 studentów). Procedura i narzędzia wykorzystane w eksperymencie były takie same jak w poprzednim badaniu. Pominięto jedynie formularz Skali Postaw Interpersonalnych oceniający eksperymentatorkę. W zamian za to poproszono studentów o podanie wysokości nagrody dla kobiety, która pomogła policji w ujęciu przestępcy. Tak samo jak w poprzednich eksperymentach badani wyznaczali wyższe kaucje w grupie eksperymentalnej ($M = \$438$) niż w grupie kontrolnej ($M = \$134$). Dodatkowo w grupie, w której badani zostali poddani manipulacji przez przypomnienie o śmiertelności, wysokość przyznawanych nagród dla bohaterkiej kobiety była zdecydowanie wyższa niż w grupie kontrolnej (kolejno $M = \$3476$ i $\$1112$). Wyniki te potwierdzają postawioną hipotezę, jakoby eksponowanie śmiertelności wpływało nie tylko na bardziej surowe karanie osób łamiących normy moralne, ale również wyższe wynagradzanie ludzi, którzy podtrzymują te normy.

Uzyskanie wyników niepotwierdzających wpływu manipulowania śmiertelnością na zmianę nastroju osób badanych skłoniło eksperymentatorów do przeprowadzenia czwartego eksperymentu, w którym zadaniem osób badanych było również ustosunkowanie się do 5 pozytywnych oraz 5 negatywnych sytuacji, a ponadto poproszono je o wskazanie ceny ośmiu produktów. W ten sposób badacze chcieli dowiedzieć się, czy eksponowanie śmierci wpływa na wysokość szacowań wartości pieniądza.

Eksperyment został przeprowadzony na grupie studentów – 39 mężczyznach oraz 44 kobietach. Jednorazowo w badaniu uczestniczyły trzy lub cztery osoby, które po zapoznaniu się z celem badania (takim samym jak w poprzednich eksperymentach) zostały poproszone o udanie się do kabin, dzięki czemu ich odpowiedzi miały być w pełni anonimowe. W kabinach badani mieli za zadanie odpowiedzieć po kolei na pytania z kwestionariusza. Po wypełnieniu kwestionariusza badani mieli wrócić do sali, a następnie umieścić wypełnione kwestionariusze w kopertach i wrzucić je do urn. Badani usłyszeli, że w związku z innymi eksperymentami w kabinach mogą znajdować się różne sprzęty i są proszeni o nieruszanie ich. Nie była to przypadkowa uwaga badaczy, gdyż w dwóch z czterech kabin znajdowało się duże lustro, ustawione dokładnie naprzeciwko osoby badanej.

Wszyscy badani otrzymali informacje na temat sposobu wyznaczania kar oraz połowie osób znajdujących się w kabinie z lustrem i połowie badanych wypełniających kwestionariusz w kabinie bez lustra został dołączony kwestionariusz z pytaniami związanymi z tematyką śmierci. Następnie w pierwszej grupie badani otrzymali kwestionariusze w następującej kolejności: najpierw kwestionariusz dotyczący proponowanej kary, następnie kwestionariusz z prośbą o ustosunko-

wanie się do pięciu pozytywnych oraz pięciu negatywnych zdarzeń, a na koniec kwestionariusz zawierający prośbę o oszacowanie wartości czterech produktów konsumenckich oraz wskazanie ceny, jaką by wyznaczyli za cztery pozostałe produkty. W drugiej grupie badani najpierw otrzymali kwestionariusze dotyczące ustosunkowania się do pozytywnych i negatywnych zdarzeń, następnie kwestionariusz dotyczący oszacowania wartości produktów konsumenckich, a dopiero na końcu kwestionariusz z prośbą o wskazanie wysokości kary.

Analizując otrzymane dane, zauważono, że kolejność wykonywanych zadań pozostaje bez wpływu na wszystkie wskaźniki. Jednakże, zgodnie z przypuszczeniami, zaobserwowano wpływ eksponowania śmierci na wysokość proponowanej kary oraz na doznania pozytywne. W drugim przypadku występuje jednak zależność w odwrotnym kierunku, co oznacza, że badani po aktywacji śmierci prezentowali więcej pozytywnych emocji. Taki wynik skłonił badaczy do przeanalizowania danych pod kątem nastawienia badanych do prostytucji. Otrzymane wyniki były zbieżne z wynikami otrzymanymi w poprzednich eksperymentach. Co więcej, zauważono zależność między eksponowaniem śmierci a postawą wobec prostytucji, gdyż osoby cechujące się negatywnym nastawieniem do prostytucji dokonywały surowszej oceny prostytutek niż osoby o pozytywnym nastawieniu do tego zjawiska. Co ciekawe, takiego efektu nie zaobserwowano w przypadku samoświadomości, gdyż osoby z wysokim poziomem samoświadomości aktywowanej przez lustra oraz prezentujące pozytywne nastawienie do prostytucji dokonywały mniej surowych kar niż osoby cechującą się taką samą postawą wobec prostytucji, ale z mniejszym poziomem samoświadomości oraz osoby z wysokim poziomem samoświadomości, ale nieprzychylną postawą wobec prostytucji.

Kolejnym istotnym wnioskiem nasuwającym się po analizie wyników tego eksperymentu jest fakt, że w przeciwieństwie do założeń eksponowanie śmierci nie ma wpływu na oszacowywaną wartość pieniężną oraz reakcję na bodźce zarówno pozytywne, jak i negatywne.

W kolejnym eksperymencie autorzy skupili się na wywołaniu efektów z poprzednich badań, ale przy jednoczesnym kontrolowaniu wskaźników fizjologicznych pobudzenia. Badacze zakładali, że eksponowanie śmierci wpłynie na surowość kar, ale nie na pobudzenie fizjologiczne. Do badania przystąpiło pojedynczo 18 studentek i 18 studentów, którym wyjaśniono, że badanie dotyczy „fizycznych i fizjologicznych wskaźników, które wpływają na podejmowanie decyzji” (Rosenblatt, Greenberg, Solon, Pyszczyński i Lyon, 1989). Każda osoba po wyrażeniu zgody na udział w badaniu przeszła do specjalnie przygotowanego pomieszczenia i została podłączona do fizjografa. Następnie badany został poproszony o zapoznanie się z leżącą przed nim informacją o decyzji prawnej, którą

będzie musiał podjąć. Badani otrzymali zestawy kwestionariuszy używane również do poprzednich badań. Należy zaznaczyć, że w przypadku eksponowania śmierci badani zostali poproszeni o wypełnienie takich samych kwestionariuszy jak w innych eksperymentach, natomiast w warunkach eksponujących jedzenie badani otrzymali kwestionariusz z dwoma pytaniami otwartymi o tematyce jedzenia, a w grupie kontrolnej badani nie wypełniali dodatkowego kwestionariusza.

Zadanie badanych polegało na nałożeniu kaucji na prostytutkę, o której badani dostali identyczne informacje jak w poprzednich eksperymentach.

Tak jak zakładano, ekspozycja śmierci wpłynęła na wysokość kaucji, gdyż osoby wypełniające kwestionariusz dotyczący śmierci nakładały wyższą kaucję niż osoby w innych grupach, gdzie wysokość kaucji była podobna, lecz nie zanotowano zależności między poziomem pobudzenia fizjologicznego, który nie różnił się między grupami, a wysokością kaucji.

Podsumowując różne badania dotyczące teorii opanowywania trwogi, dowiedziono, że aktywowanie śmiertelności ma wpływ na bardziej surowe karanie osób postępujących niezgodnie z wyznawanymi przez jednostkę zasadami moralnymi oraz większe nagradzanie tych, którzy podtrzymują te normy. Dodatkowo nie wykazano wpływu nastroju na podejmowanie decyzji.

4. Badanie własne

4.1. Cel badań

Przedstawione badania Greenberga, Solomona i Pyszczynskiego na temat wpływu przypominania o śmierci na zachowanie jednostki stały się podstawą do przeprowadzenia badania własnego.

Celem podjętego badania była analiza wpływu aktywowania myśli o śmierci na:

- a) ocenę moralną zachowań niezgodnych z prawem lub zasadami etycznymi;
- b) przywiązanie do tradycyjnych wartości;
- c) deklarowaną skłonność do zaangażowania się w działania pomocowe.

Analiza dotychczasowych wyników badań przeprowadzonych na podstawie teorii opanowywania trwogi pozwoliła na sformułowanie trzech **hipotez**:

1. Aktywowanie myśli o śmierci zwiększa surowość ocen zachowań niezgodnych z prawem lub zasadami etycznymi.
2. Aktywowanie myśli o śmierci zwiększa surowość kar przyznawanych za zachowania niezgodne z prawem lub zasadami etycznymi.
3. Aktywowanie myśli o śmierci zwiększa deklarowaną skłonność do zaangażowania się w działania pomocowe.

4.2. Metodologia

Przeprowadzone badanie składało się z dwóch etapów: w pierwszym eksperymencie badane były 4 grupy – 3 eksperymentalne i 1 kontrolna (łącznie 67 osób). W drugim dwie grupy – 1 eksperymentalna i 1 kontrolna (łącznie 38 osób).

W badaniu zostały wykorzystane różne metody aktywowania schematu śmierci oraz trzy kwestionariusze. W grupach eksperymentalnych aktywowano schemat śmierci, wykorzystując:

- ankietę zawierającą dwa pytania: „Co się z Tobą stanie jak umrzesz?” oraz „Jakie emocje budzi w Tobie myśl o śmierci?” (pytania pochodzą z eksperymentu twórców teorii opanowywania trwogi).

Oraz dodatkowo dwie inne metody:

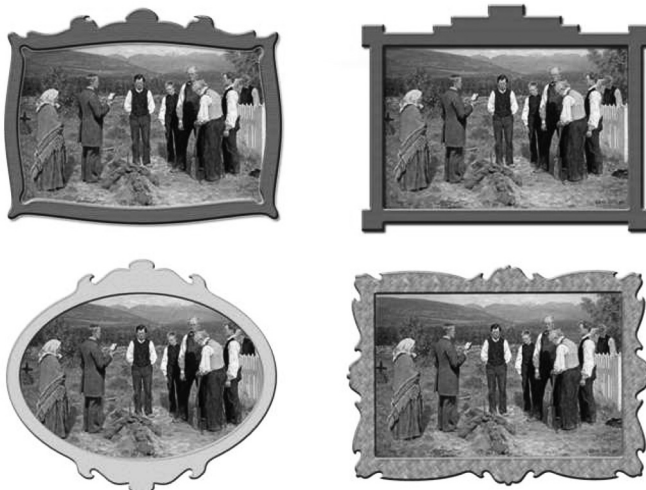
- krzyżówkę z hasłami kojarzącymi się ze śmiercią,
- zadanie polegające na wyborze jednej spośród czterech ram, która najlepiej pasuje do znajdującego się w niej obrazu przedstawiającego scenę pogrzebu (rysunek 1), która kojarzy się ze śmiercią (podświadome wzbudzanie myśli o śmierci),

w celu sprawdzenia, czy inne sposoby aktywowania schematu śmierci wpłyną na ocenę moralną zachowań niezgodnych z prawem oraz skłonność do angażowania się w działania pomocowe.

W grupie kontrolnej badani mieli wypełnić krzyżówkę zawierającą hasła o wydźwięku neutralnym.

Rysunek 1 przedstawia jedną z wymienionych manipulacji eksperymentalnych.

Rysunek 1. Zadanie dla grupy eksperymentalnej. Wybór ramy

4.3. Eksperyment 1 – metoda

W pierwszym eksperymencie badane były 4 grupy – 3 eksperymentalne i 1 kontrolna (łącznie 67 osób). Na początku w grupach eksperymentalnych aktywowano schemat śmierci, wykorzystując w tym celu jedną z trzech metod opisanych w poprzednim podpunkcie. Zgodnie z tym, jakie grupy badano, oznaczono je kolejno: metoda 1 – obraz, metoda 2 – krzyżówka, metoda 3 – ankieta. Grupa kontrolna miała rozwiązać krzyżówkę neutralną. Następnie proszono wszystkich badanych (niezależnie od grupy) o wypełnienie kwestionariusza składającego się z opisu 9 sytuacji niewłaściwego postępowania:

- przywłaszczenie cudzego portfela,
- wręczanie łapówki,
- niszczenie flagi państwowej,
- przemoc wobec psa, pobicie,
- zatajanie dochodów,
- stosowanie kreatywnej księgowości

oraz prośbę o jego ocenę (na skali od 0 – „właściwie” do 100 – „niewłaściwie”) i oszacowanie kary za przewinienie (na skali od 0 – „bardzo łagodna” do 100 – „bardzo surowa”), stawiając X w odpowiednim miejscu każdego odcinka. Kwestionariusz zawierał także opis dwóch sytuacji niewłaściwego postępowania i prośbę o oszacowanie, jaka jest szansa, że pomożemy osobie poszkodowanej (na skali od 0 – „mała” do 100 – „duża”). Przykłady pytań z kwestionariusza przedstawiono poniżej:

W niedzielę około południa w jednej z mazurskich wiosek ciemnoskóry mężczyzna samotnie poszedł się przejść. Podczas tego spaceru grupka pięciu młodych mężczyzn dotkliwie go pobiła (łamiąc mu nos i rękę), opluła i obraziła. Nie ukradli mu nic.

Jakie według Ciebie było postępowanie pięciu mężczyzn:

Właściwe Niewłaściwe

Jaka kara Twoim zdaniem powinna spotkać pięciu mężczyzn?

Żadna Bardzo surowa

Jesteś w domu i oglądasz telewizję. Nagle słyszysz głośne krzyki i płacz dziecka. Dźwięki dochodzą zza ściany. Wiesz, że mieszka tam rodzina z małym dzieckiem borykająca się z problemami alkoholowymi. W przeszłości zdarzały się u nich interwencje policji spowodowane bójkami i pobiciem dziecka.

Jak duża jest szansa, że zainterweniowałbyś/labyś w tej sytuacji (np. zawiadomił/a policję lub straż miejską):

Mała Duża

4.4. Eksperyment 1 – WYNIKI

W tabeli 1 zestawiono część wyników uzyskanych w eksperymencie 1. Osoby badane zaznaczały swoje oceny na skali graficznej od 0 do 100, gdzie wyższy wynik oznaczał bardziej surową ocenę moralną i proponowaną karę.

Tabela 1. Ocena moralna działań niezgodnych z prawem i proponowana surowość kary

Zachowanie		Metoda 1 Obraz	Metoda 2 Krzyżówka	Metoda 3 Pytania	Gr. kontrolna
Przemoc wobec psa	Ocena moralna	85,7	87,6	93,1	94,8
	Proponowana kara	68,6	57,1	74,8	59,1
Pobicie	Ocena moralna	90,8	99,7	97,0	98,6
	Proponowana kara	89,3	86,7	89,6	86,7
Łapówka	Ocena moralna	56,3	68,4	54,2	82,6
	Proponowana kara	36,2	44,7	40,4	50,1
Zatajenie dochodów*	Ocena moralna	76,4	52,5	57,0	82,3
	Proponowana kara	49,7	37,7	42,7	53,7
Zatrzymanie cudzego portfela	Ocena moralna	91,6	83,2	85,0	89,6
	Proponowana kara	54,4	46,3	53,3	57,8
Zerwanie flagi	Ocena moralna	93,4	88,1	91,4	87,5
	Proponowana kara	60,0	63,9	73,7	55,6
Oszustwo podatkowe	Ocena moralna	62,2	59,8	56,3	72,4
	Proponowana kara	47,6	40,3	41,9	42,0

* różnica między grupami istotna statystycznie (istotność odwrotna).

Źródło: opracowanie własne.

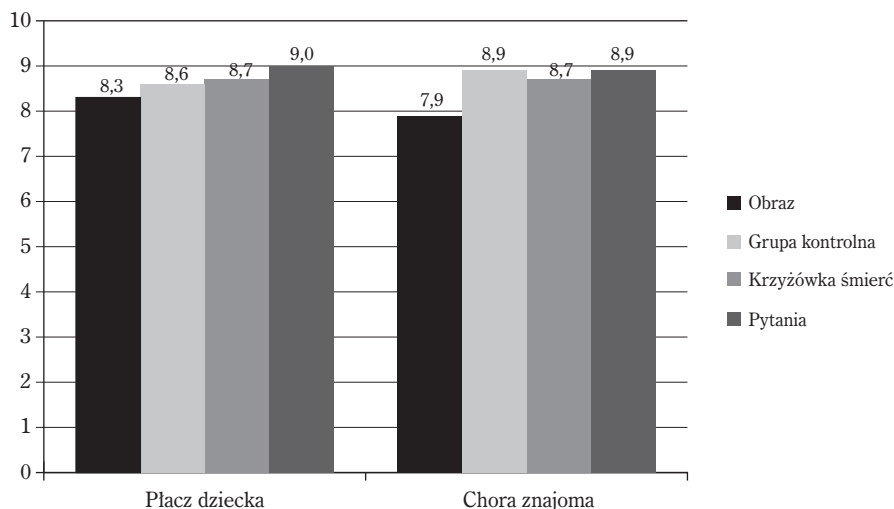
Jak widać w tabeli 1, średnie oceny moralne oraz proponowane wysokości kar w czterech badanych grupach były zbliżone do siebie w odniesieniu do danej sytuacji. Zaobserwowane różnice między grupami dotyczą stopnia surowości oceny danego zachowania, w większości bez względu na zastosowaną manipulację eksperymentalną.

Przeprowadzone testy t Studenta ujawniły istotne zróżnicowanie wyników wśród badanych w poszczególnych grupach jedynie w zakresie oceny moralnej oraz proponowanej kary odnoszącej się do sytuacji zatajenia dochodów ($p = 0,004$). Kierunek istotności był jednak odwrotny od oczekiwanego – to grupa kontrolna najsurowiej oceniała postępowanie oraz wyznaczała wyższe kary. W przypadku sytuacji związanej z łapówką zaobserwowano różnicę istotną na poziomie trendu ($p = 0,059$). Kierunek istotności był również odwrotny. W pozostałych wypadkach

różnice nie były istotne. Dodatkowo warto zaznaczyć, że wszystkie oceny były bardzo wysokie, a kary surowe niezależnie od badanej grupy. Zaobserwowano również istotne korelacje między oceną postępowania a proponowaną karą. Im surowsza ocena zachowania, tym wyższa kara za przewinienie.

Dodatkowo w badaniu sprawdzano chęć udzielenia pomocy osobie poszkodowanej. Wyniki obrazuje rysunek 2.

Rysunek 2. Skłonność do zaangażowania się w działania pomocowe

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać na rysunku 2, wszystkie wyniki – niezależnie od badanej grupy – są bardzo wysokie; większość badanych wyrażała chęć zaangażowania się w działania pomocowe. Nie zaobserwowano istotnych różnic między grupami.

4.5. Eksperyment 2 – metoda

Ponieważ w opisanym wyżej eksperymencie uzyskane istotne statystycznie różnice między grupami dotyczyły zagadnień związanych z finansami, w eksperymencie 2 postanowiono sprawdzić, czy badane osoby różnią się podejściem do podatków, co mogło znacząco wpłynąć na powyższe wyniki. W tym celu zostało przeprowadzone drugie badanie na innych studentach, które wykazało, że badani nie różnią się stosunkiem do podatków.

Niniejsze badanie składało się z 3 części. W pierwszej sprawdzono stosunek badanych do systemu podatkowego za pomocą kwestionariusza opracowanego na podstawie pracy Kirchlera i Maciejovsky'ego (2001) składającego się z 14 stwier-

dzeń dotyczących podatków, które należało ocenić na pięciostopniowej skali. Poniżej znajduje się przykład jednej z pozycji kwestionariusza.

Obciążenie podatkami musi być zmniejszone za wszelką cenę

1	2	3	4	5
w pełni gadzą się	zgadzam się	nie mam zdania	nie zgadzam się	zupełnie się nie zgadzam

Następnie, w grupie eksperymentalnej badani zostali poddani aktywacji myśli o śmierci za pomocą opisanych wyżej pytań o własną śmierć, a w grupie kontrolnej osoby badane zostały poproszone o wypełnienie neutralnej krzyżówki (również opisanej w procedurze pierwszego eksperymentu). W ostatniej części eksperymentu osoby badane zostały poproszone o wskazanie oceny moralnej danego zachowania oraz wskazanie sugerowanej wysokości kary w pięciu sytuacjach dotyczących finansów, zgodnie z poniższym przykładem. Skala została jednak nieznacznie zmieniona. Przy wyznaczaniu kary na jednym z krańców znalazło się sformułowanie „bardzo łagodna” zamiast „żadna”, jak było w pierwszym eksperymencie. Spowodowane było to bardzo wysokimi karami przyznawanymi w pierwszym eksperymencie. Nikt z badanych nie zaznaczył braku kary. Wszystkie postępowania zostały uznane za bardzo naganne, godne ukarania.

Pan K. poprawia swoje księgi rachunkowe wpisując fałszywe dane, co pozwala mu istotnie zmniejszyć wysokość płaconych podatków.

Jak oceniasz to postępowanie:

Właściwe Niewłaściwe

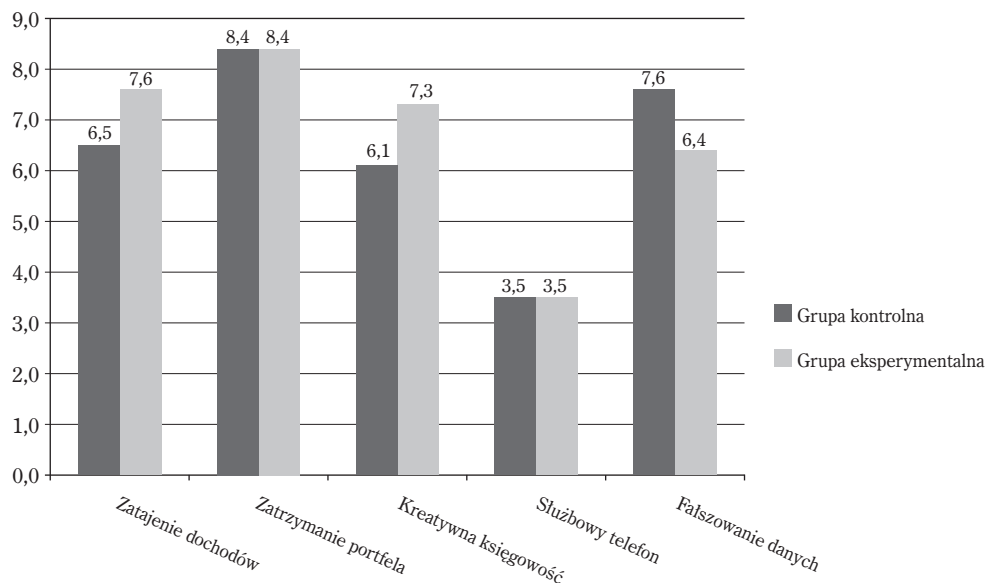
Jaka kara Twoim zdaniem powinna spotkać pana K.?

Bardzo łagodna Bardzo surowa

4.6. Eksperyment 1 – WYNIKI

Osoby badane w tym eksperymencie oceniały postępowanie w pięciu sytuacjach, które zostały określone jako: zatajenie dochodów, zatrzymanie portfela, kreatywna księgowość, wykorzystywanie służbowego telefonu oraz fałszowanie danych.

Rysunek 3. Ocena postępowania

Źródło: opracowanie własne.

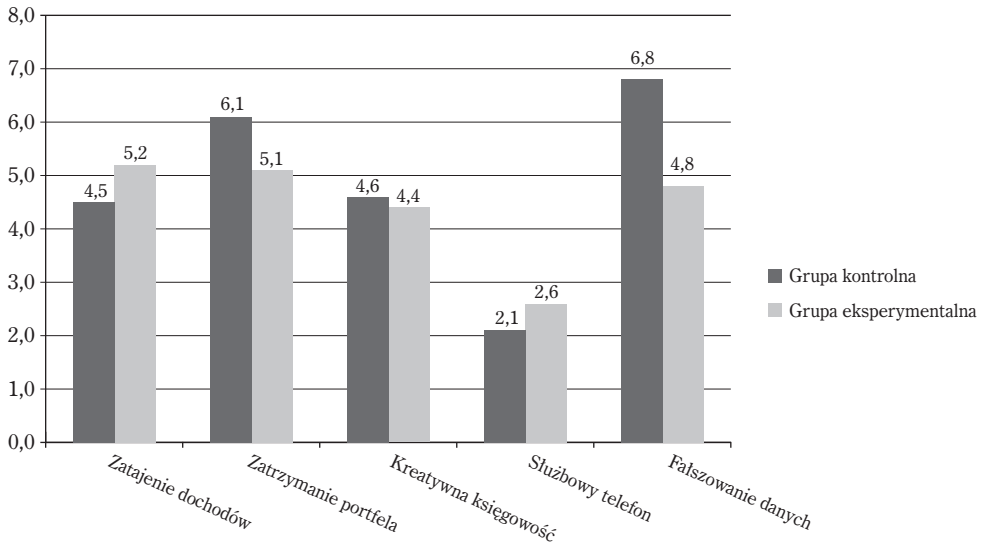
Jak widać na rysunku 3, w większości przypadków osoby badane uznały prezentowane sytuacje za bardzo niewłaściwe, zarówno w grupie kontrolnej, jak i eksperymentalnej. Należy zaznaczyć, że w dwóch sytuacjach – zatajeniu dochodu oraz kreatywnej księgowości – wynik uzyskany przez grupę eksperymentalną był wyższy niż przez grupę kontrolną, jednak otrzymana różnica nie była istotna statystycznie. W dwóch kolejnych sytuacjach, tj.: zatrzymaniu portfela oraz wykorzystywaniu służbowego telefonu, wyniki otrzymane przez obie grupy były niemal identyczne, natomiast w przypadku fałszowania danych to oceny grupy kontrolnej były wyższe niż grupy udzielającej odpowiedzi po aktywacji śmierci.

Po dokonaniu oceny moralnej zachowania badani wskazywali również sugerowaną wysokość kary. Jak widać na rysunku 4, badani w grupie kontrolnej oraz w grupie eksperymentalnej dokonali podobnego oszacowania wysokości kary. Nie zaobserwowano różnic istotnych statystycznie między grupami.

Gdy porównamy wysokość kar z oceną danego postępowania, zauważymy, że nie muszą być one od siebie zależne. Widać to w przypadku zatrzymania portfela, gdzie mimo iż ocena postępowania była prawie taka sama, grupa kontrolna uznała, że osoba popełniająca to wykroczenie powinna otrzymać surowszą karę w porównaniu do grupy kontrolnej. Co więcej, grupa eksperymentalna określiła sytuację kreatywnej księgowości jako bardziej niewłaściwą, lecz to grupa kontro-

lna zaproponowała wyższą karę za to przewinienie. Nie zaobserwowano różnic na poziomie istotności.

Rysunek 4. Proponowana przez badanych wysokość kary

Źródło: opracowanie własne.

5. Dyskusja wyników

Wyniki uzyskane w pierwszym eksperymencie nie potwierdziły postawionych hipotez. Wszystkie oceny i kary niezależnie od grupy były bardzo wysokie. Wpływać na to mogła duża wrażliwość narodu. Wszystkie wykorzystane w badaniu sytuacje są powszechnie potępiane, więc i badani widzieli je jednostronnie negatywnie. Osoby poddane manipulacji śmiertelności nie wydawały bardziej surowych ocen i kar oraz nie deklarowały większej skłonności do zaangażowania się w działania pomocowe w porównaniu z grupą kontrolną. Wystąpiły za to istotne korelacje między oceną postępowania a wysokością kary – im surowsza ocena moralna danego postępowania, tym wyższa sugerowana za nie kara.

Również wyniki otrzymane w drugim eksperymencie nie potwierdziły postawionych hipotez. Co więcej, okazało się, iż osoby badane nie różniły się stosunkiem do padatków, a mimo to dokonywali surowych ocen oraz proponowali wysokie kary. Należy zwrócić uwagę, iż niejednokrotnie wysokość kary proponowana przez grupę kontrolną była wyższa niż wskazywana przez osoby, u których dokonano aktywacji schematu śmierci.

Wyniki otrzymane w obu eksperymentach pokazują, iż osoby badane z grupy kontrolnej, w której nie aktywowano schematu śmierci, dokonywały bardzo surowych ocen moralnych niewłaściwych zachowań dotyczących finansów. Co więcej, również sugerowane wysokości kar w obu grupach były wysokie. W efekcie tego nie można było zaobserwować zmiany w surowości ocen oraz wysokości kar, gdyż już grupa kontrolna uznawała wskazane sytuacje za prawie całkowicie niewłaściwe oraz proponowała bardzo surowe kary.

Przypuszczamy, że na otrzymany wynik mógł mieć wpływ prezentowany przez badanych poziom własnej wartości, gdyż według badań przeprowadzonych przez Greenberga (1993) oraz Harmon-Jones et al. (1997) poczucie własnej wartości chroni przed odczuwaniem trwogi egzystencjonalnej oraz zmniejsza prawdopodobieństwo deprecjonowania innych. Przypuszczamy, że badane przez nas osoby mogły cechować się wysokim poziomem własnej wartości. Dodatkowo na wynik mogły mieć wpływ warunki przeprowadzenia eksperymentu. Badani wypełniali kwestionariusz w grupie 4- lub 5-osobowej, co mogło zaburzyć aktywację schematu śmierci.

Co więcej, w innych badaniach Greenberga et al. (1994) oraz Arndt i Greenberga (1999) zauważono, iż przypomnienie o śmierci nie wywołało zmiany w poziomie lęku u osób badanych, w przeciwieństwie do innych awersyjnych tematów, jak np. paraliż lub przemówienie publiczne. Zgodnie z tymi wynikami można zakładać, iż aktywacja śmierci nie wzbudziła u osób badanych poczucia lęku.

Bibliografia

- Arndt, J. i Greenberg, J. (1999). The effects of a self-esteem boost and mortality salience on responses to boost relevant and irrelevant worldview threats. *Personality and Social Psychological Bulletin*, 25: 1331–1341.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Simon, L. i Breus, M. (1994). *Role of consciousness and accessibility of death-related thoughts in mortality salience effects*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67: 627–637.
- Greenberg J., Solomon S., Pyszczynski, T. et al. (1999). Stereotypes and Terror Management: Evidence That Mortality Salience Enhances Stereotypic Thinking and Preferences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77/5: 905–926.
- Harmon-Jones, E., Simon, L., Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S. i McGregor, H. (1997). Terror management theory and self-esteem: Evidence that increased self-esteem reduces mortality salience effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72: 24–36.
- Kirchler, E. i Maciejovsky, B. (2001). Tax compliance within the context of gain and loss situations, expected and current asset position and profession. *Journal of Economic Psychology*, 22: 173–194.

- Rosenblatt, A., Greenberg, J., Solomon, S. et al. (1989). Evidence for terror management theory I: The effects of mortality salience on reaction to those who violate or uphold cultural values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57: 681–690.
- Rusaczyk, M. (red.) (2008). *Teoria opanowywania trwogi. Dyskurs w literaturze amerykańskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

